

Kako je nastajal spomenik Edvardu Kardelju

Za dan vstaje slovenskega naroda, 22. julija, bo Trg revolucije bogatejši še za en veličasten spomenik naši revoluciji in NOB. Posvečen bo našemu velikemu revolucionarju, mislecu in očetu ideje o samoupravljanju, velikanu našega naroda, Edvardu Kardelju. Umetnino je ustvaril znani umetnik Drago Tršar in ob tej priložnosti smo ga zaprosili, naj nam pove, kako je nastajala.

Od zamisli do stvaritve je dolga pot, in Drago Tršar je dolgo razmišljal, listal po knjigah in dokumentih o Kardelju, si skiciral osnutke in si nazadnje za motiv izbral fotografijo, ki prikazuje Edvarda Kardelja v Titovem Užicu.

»Fotografija veliko pove o Kardelju, saj ga prikazuje kako gre naprej, sledi pa mu množica, s čimer si lahko pred-

stavljam, kako je znal potegniti za seboj oziroma za svojo idejo o samoupravljanju množice ljudi,« je pojasnil umetnik, ko smo ga obiskali v njegovem ateljeju na Poti 27. aprila oziroma nekdanji Večni poti.

Naredil je osnutek in ga poslal na javni natečaj, na katerem je tudi zmagal.

Mladi pomočniki – kiparji končujejo še zadnja dela na spomeniku pred ulivanjem v bron. FOTO: VITO KOMAC

Avtor spomenika Edvardu Kardelju, akademski kipar Drago Tršar

»Ko so na komisiji že izbrali osnutek spomenika, sem ga naprej dodeloval,« je dejal umetnik, ki kot prava umetniška duša ni nikoli dokončno zadovoljen s svojim delom, ker nenehoma išče nekaj, kar bi bilo še boljše od drugega.

Skupino, ki spremlja Edvarda Kardelja, je razdelil na tri dele, da je kompozicija bolj razgibana oziroma likovno bogatejša.

Obrazi spremljevalcev so samo označeni, medtem ko je lik Edvarda Kardelja verna podoba našega revolucionarja. Drago Tršar nikakor ni bil zadovoljen s Kardeljevim portretom in je ustvaril kar pet študij glav ter nazadnje izbral tisto, ki je bila po njegovem najbolj ustrezna. Obenem je naredil tudi figuro v naravni velikosti in dva osnutka: enega v velikosti ena proti tri, drugega ena proti deset. Tedne in mesece je umetnik preždel v svojem ateljeju, da bi končno izdelal tisto, kar bo zdaj krasilo naše mesto in spominjalo na Edvarda Kardelja.

Spomenik predstavlja Edvarda Kardelja s 16 spremljevalci. Prvotno so hoteli spomenik postaviti na tla, kasneje pa so se odločili, da ga bodo dvignili na 75 cm visok plato.

»Postavili smo maketo in si skupaj s člani odbora za postavitve Kardeljevega spomenika ogledali, kako bo delovala na okolje. Potem smo se odločili, da ga dvignemo, s čimer je spomenik pridobil na monumentalnosti,« je povedal Drago Tršar, ki je za delo, po njegovih besedah, potreboval več kot leto dni.

Umetnino so odlili v umetniški livarni Božidar Hočevar v Zagrebu, ker v Sloveniji ne premoremo dovolj velike livarne za takšno delo.

»To je specifično odlivanje, ki zahteva dobre mojstre, saj je treba delati na klasičen način z voskom. Zaradi tega sem moral tudi večkrat v Zagreb, da sem sproti popravil odlitek,« je še dodal Drago Tršar, ki je naredil že več spomenikov s tematiko iz NOB.

Po spomeniku revolucije v Ljubljani je ustvaril relief vstaje v velikosti trikrat pet metrov za muzej revolucije v Splitu. Njegova dela pa so spomeniki NOB v raznih krajih Slovenije. V njegovih delih je veliko simbolike s skupinskimi skulpturami. Zadnje čase rad seže po partizanskih, zlasti Petkovih fotografijah, kot so, na primer, ciklus desetih partizanskih kolon (trenutno razstavljen v Sarajevu), pohod 14. divizije, Kajuh v snežnem metežu.

»Fotografija si ne more izmišljati dejstev, je veren dokument, ki ga jaz po svoje prenesem v bron,« je še komentiral umetnik.

Tako je nastal tudi spomenik Edvardu Kardelju kot verna slika človeka, predanega množici delavcev, prežetih od njegovih idej o samoupravljanju.

A. A.

POGOVOR Z EDIJEM BRAJNIKOM, BORCEM VOS

Trda pest narodnega odpora v Ljubljani

»Sovražnika je treba udariti tam, kjer je najbolj občutljiv, se pravi tudi v zaledju,« je bilo sklenjeno na sestanku CK KPS; 16. avgusta pred štiridesetimi leti pa so ustanovili varnostno obveščevalno službo v Ljubljani, ki je postala strah in trepet okupatorjev, narodnih izdajalcev in protirevolucionarnih sil v Ljubljani. Se pravi, fronta mora delovati tudi v mestu. Ta pa je v resnici začela delovati že v samem začetku okupacije, ko so se napredno misleči, zbrani okrog partije, začeli organizirano boriti proti okupatorju.

»Člani SKOJ smo že julija 1941 organizirali borbene skupine in se lotili akcij, ki so sovražnika že na začetku opozorile, da mu v Ljubljani ne bo lahko. Rezali smo žice, podirali drogove, napadali italijanske patrolje,« je naštel Edi Brajnik, nekdanji borec varnostne službe pa komandir skupine, odgovorne za varnostno službo v Ljubljani, potem član kolegija VOS, član centralne komisije te službe in nazadnje tudi organizator varnostno-obveščevalne službe na Primorskem.

– Se spominjate vstaje?

»Vstaja je bila proces, prva organizirana oborožena akcija pa je bila le sad vsega, kar se je prej pripravljalo. Seveda, spominjam se, kako je gorelo na Rašici in kakšen strah je prevzel ljudi, čeprav še niso natanko vedeli kam to pelje. Tesno nam je bilo pri srcih.«

Edi Brajnik-Stefan je bil takrat sekretar aktiva SKOJ za srednje šole v Ljubljani, in policija je postala pozornostna nanj že 16. avgusta, potem ko so v Ljubljani zaprli vrsto skojevcev. Zanimivo je, da je prav tistega avgustovskega dne zaplapolala rdeča zastava na enem od drogov daljnovega v Dravljah, kjer je bil naš sobesednik doma.

»Ko smo to naredili, smo se umaknili v ilegalno. Sodili so mi v odsotnosti, in sicer so mi za subverzivno dejavnost odredili kar 30 let ječe. Me ne, seveda, niso nikoli dobili, pač pa so za to kaznovali očeta. Odsedel je mesec dni. Žal ga je leta 1944 ubila

črna roka,« je povedal Edi Brajnik, ki se med vojno ni vračal domov, ker je bila njihova hiša za žično ograjo.

Partijska organizacija ga je zadolžila za varnostno službo, mu omogočila ilegalne dokumente in določila ilegalna stanovanja v Ljubljani. Nekaj časa je stanoval v neposredni bližini italijanske policijske postaje in se tam sestajal s tovariši, s katerimi je vodil politične in oborožene akcije v mestu.

»Najdlje, eno leto, sem prebil v bunkerju na Pleteršnikovi ulici skupaj z Zdenko Kidrič in Vitom Kraigherjem. Nihče, razen kurirke, ni vedel za naše bivališče kamor so se stekale vse važnejše informacije in od koder so vodile niti v mrežo obveščevalne službe, razpeto po vsej Ljubljani, saj je v njej delovalo več sto ljudi,« je pripovedoval nekdanji borec Stefan in nam pokazal originalne slike iz ilegalnih legitimacij, na katerih je bil včasih svetlolas, včasih skodran, drugič ravnih las, skratka, spreminjal je svojo podobo, da ga ne bi dobili v pest.

Bunker je bil v nekdanji greznici in tam prav gotovo ni bilo prijetno, saj je bilo tesno, primanjkovalo jim je zraka, a bilo je varno.

Podnevi so ljudje iz bunkerja in njihovi sodelavci hodili okrog po Ljubljani, nabirali informacije, se tolkli, delali preiskave pri sumljivih ljudeh, kaznovali izdajalce in sejali strah med okupatorje in njihove privržence. Sestajali so se na različnih krajih, največkrat v gostilni »Fortu-

na« na Vodovodni cesti. Imenovali so jo kar »Deseti brat«.

300 policistov je sodelovalo z OF, kar je bil edinstven primer v Jugoslaviji

– Ali ste vedno imeli orožje pri sebi?

»Orožje smo nosili samo ob oboroženih akcijah, ker smo praviloma morali hoditi okoli neoboroženi. Orožje so na dogovorjeno mesto nosila dekleta in ga po akciji tudi odnesla, da smo laže pobegnili. Pri tem niti ene same ženske niso dobili, kar pomeni, da so bile zelo iznajdljive in zanesljive.«

Tako se je v osirju sovražnikovega gnezda dogajalo najhujše in Ljubljana, kakor je izjavil sam grof Ciano, je bila za Italijane praktično neprehodna. Nikoli niso vedeli za katerim voglom bo počilo. Padali so okupatorji, padali so njegovi sodelavci od Natlačena do Erliha, Majdiča, šefa bele garde in šefov policije. Za neposredne oborožene akcije je bilo v Ljubljani zadolženih okrog štirideset partijskih mož.

»Vendar bistvo VOS niso bile le oborožene akcije in zbiranje podatkov,« je poudaril Edi Brajnik, »marveč je VOS pomenil veliko več. Kaj takega, kot je bilo v Ljubljani, ni bilo nikjer v Jugoslaviji. Kar 300 policijskih stražnikov in pripadnikov politične policije v službi okupatorja je bilo dejansko povezanih z OF. Drugje je vsa policija bivše Jugoslavije stopila na stran okupatorja, le v Ljubljani je sodelovala z nami. Sam pomočnik šefa policije, Vladimir Kante, je bil naš tesni sodelavec. Tako smo vedeli za čas racij, za aretacije, za načrte okupatorja in podobno. Hkrati so nam naši sodelavci pomagali reševati naše ljudi iz zaporov. Tako je lahko pobegnil Popit, Leskošek, Avbelj in drugi,« je našteval Edi Brajnik.

VOS je tako imel svoje ljudi v samih vrhovih sovražnikove organizacije, od policije, štaba bele, plave garde do samega gestapa, ki je imel sedež v Mikličevem hotelu. Ti sodelavci so sodili k specialni obveščevalni službi VOS. VOS je bil namreč razdeljen v varnostno in obveščevalno službo.

Do leta 1943 je VOS deloval samo v Ljubljani, nakar so ga organizirali po vsej Sloveniji. Tako je moral Edi Brajnik iz Ljubljane. Preko žice je prišel v obleki pomočnika kurjača na lokomotivi in se tako pripeljal do Novega mesta, od koder ga je vodila pot na osvobojeno ozemlje.

Na koncu smo ga še povprašali, s kakšnimi občutki se danes spominja teh davnih dni okupirane Ljubljane?

»Bilo je hudo. Živelimo v nenehni strahu, v nenehni nevarnosti, napetosti in brez doma. Hkrati je bil to tudi čas herojev,« je zaključil svojo pripoved eden od stebrov VOS v Ljubljani, ki je sedaj tudi naš občan.

Albina Adamič